

VESPRÉMSKY BISKUP PETER BERISLO A VESPRÉMSKA DIECÉZNA SYNODA Z ROKU 1515¹

The Bishop of Veszprém Péter Beriszló and Diocesan Synod of Veszprém in 1515

Dávid Jablonský

DOI: 10.17846/CL.2019.12.2.59-68

Abstract: JABLONSKÝ, Dávid. *The Bishop of Veszprém Péter Beriszló and Diocesan Synod of Veszprém in 1515.* Péter Beriszló (*1475 – †1520) was a prominent church representative who, besides the church sphere, also distinguished himself in political sphere. He used his diplomatic skills, power influence and contacts in the court of Vladislaus II Jagiellon as a diplomat and as a member of the Royal Office and Royal Council. He actively opposed the expansiveness of the Ottoman Empire and took part in the Ottoman-Hungarian wars, which was also fatal to him. Between 1512 and 1520 he was the Bishop of Veszprém. In 1515, as Bishop of Veszprém, he summoned the diocesan synod to Veszprém, where 31 regulations were adopted concerning liturgical discipline and discipline of the clergy. Some regulations were progressive and signalled a Catholic self-reform that was typical after the Council of Trent (1545 – 1563).

Keywords: *Bishop, Power, Middle Ages, Synod, Veszprém, Péter Beriszló, Hungary*

Abstrakt: JABLONSKÝ, Dávid. *Vesprémsky biskup Peter Berislo a vesprémska diecézna synoda z roku 1515.* Peter Berislo (*1475 – †1520) bol významný cirkevný predstaviteľ, ktorý sa okrem cirkevnej sféry vyznamenal aj v oblasti politiky. Svoje diplomatické schopnosti, mocenský vplyv a kontakty využil na dvore Vladislava II. Jagelovského ako diplomat i ako člen kráľovskej kancelárie a kráľovskej rady. Aktívne vystupoval proti rozpínavosti Osmanskej ríše a zúčastňoval sa protiosmanských bojov, čo sa mu stalo aj osudným. V rokoch 1512 až 1520 figuroval na poste vesprémskeho biskupa. V roku 1515 z moci tejto funkcie zvolal diecéznu synodu do Veszprému, kde bolo prijatých 31 nariadení týkajúcich sa oblasti liturgickej disciplinizácie a disciplinizácie kleru. Niektoré nariadenia boli pokrokové a predznamenávali katolícku obnovu (sebareformu), ktorá bola typická až po iniciatíve Tridentského koncilu (1545 – 1563).

Kľúčové slová: *biskup, moc, stredovek, synoda, Veszprém, Peter Berislo, Uhorsko*

Peter Berislo sa narodil v roku 1475 v meste Trogir (lat. *Tragurium*, maď. *Trau*; dnešné Chorvátsko). Pochádzal z urodzenej rodiny a už v pomerne mladom veku sa dostal na dvor kaločského arcibiskupa Petra Váradiho (1481 – 1501), významného uhorského humanistu. Vďaka diplomatickému úsiliu, mocenskému vplyvu a kontaktom, ktoré časom nadobudol, sa vyznamenal nielen

¹ Štúdiá vznikla s finančnou podporou projektu VEGA č. 1/0006/18 *Imago episcopi – moc biskupa a jej prezentácia v stredoveku*.

na cirkevnom, ale aj na politickom poli. Na budínskom dvore Vladislava II. Jagelovského (1490 – 1516) sa stal členom kráľovskej rady a vypomáhal pri chode kráľovskej kancelárie. Viedol diplomaciu s Apoštolskou stolicou i s viacerými krajinami vtedajšej Európy. V rokoch 1512 až 1520 bol vesprémskym biskupom a v rokoch 1513 až 1520 chorvátsko-dalmátsko-slavónskym bánom (Kubinyi 1963, 125). Aktívne sa zúčastňoval protiosmanských bojov, čo sa mu napokon stalo osudným. Umrel v roku 1520 pri lokalite Korenica (dnešné Chorvátsko) v dôsledku vojenského stretu s Osmanmi. Jeho telo bolo pochované vo vesprémskom katedrálnom chráme (Nagybakay 1978, 115).

V oblasti synodálnej činnosti je znamenitý jeho krok v podobe zvolania synody vo Vespréme v roku 1515. Učiniť tak z moci vesprémskeho biskupa. Tým využil svoju právomoc na zvolanie diecéznej synody a partikulárne zákonodarstvo v podobe prijatia synodálnych nariadení. Jediným zákonodarcom na diecéznych synodách býval spravidla biskup. On synody zvolával, podmienoval ich priebeh a zvyšným účastníkom predkladal nariadenia na schválenie, respektíve ich s nimi oboznámil. Bez širšieho priestoru na polemiku či možného zásahu do textovej podoby nariadení (Adriányi 2014, 20).

Príčina, menný zoznam účastníkov ani presný dátum zvolania vesprémskej synody nie sú známe. Široký priestor venovaný liturgickej disciplinizácii a disciplinizácii kléru v nariadeniach ale môže poukazovať na to, že Berislo sa usiloval o morálne povzbudenie duchovných svojej diecézy a unifikovanie pravidiel platných pre oblasť liturgie. V nariadeniach boli obsiahnuté viaceré reformy, ktoré právoplatne nariadil až Tridentský koncil (1545 – 1563). Synodálni účastníci akceptovali celkovo 31 nariadení. Tie boli 11. júna 1517 vytlačené (v podobe knižky formátu *quarto*) pod názvom *Constitutiones Sinodales ecclesie Vesprimiensis* vo viedenskej tlačiarni, ktorú vlastnil Hieronymus Vietor (*okolo 1480 – †1546/1547) (Solymosi 1997, 9). Vďaka rozmachu tlače sa čoraz častejšie šírili nariadenia v diecézach aj v tlačenej podobe. Napriek tomu je vesprémska synoda z roku 1515 jednou z mála takých predmoháčskych uhorských synod, ktorých nariadenia sú v autenticknej tlačenej podobe zachované aj v súčasnosti. V pramennej edícii Karola Péterfiho (*1790 – †1873) z 18. storočia (*Synodus Vesprimiensis Diocesana 1741, 220-243*) boli vesprémske nariadenia v útržkovitej podobe publikované na základe poškodeného záhrebskeho rukopisu. V edícii Michala Svoréniho (*1750 – †1814) zo začiatku 19. storočia (*Syn. Vespr. a. MDXV. 1807, 191-204*) bola chýbajúca zložka doplnená o dekréty nitrianskej diecéznej synody z roku 1494, ktoré boli z iniciatívy nitrianskeho biskupa Pavla Bornemisu (1557 – 1579) redigované a vytlačené v roku 1560 vo Viedni. Maďarský literárny historik a bibliograf Gedeon Borsa (1986, 72) v 80. rokoch minulého storočia natrafil na autentickú tlačenú podobu vesprémskych nariadení v Brne. Ich kritický prepis (doplnený o reprint a úvodnú štúdiu) vydal v roku 1997 László Solymosi (*Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 43-107*). Do tej doby sa autori opierali len o edície Péterfiho a Svoréniho.

Čo sa týka samotnej obsahovej zložky nariadení, v rovine liturgickej disciplinizácie bolo klerikom nariadené, aby dôkladne rozoznávali omšové modlitby, prorocká či kánony a listy a evanjeliá predčítavali v správnej podobe. Ľuďom ich mohli podrobne vysvetľovať, čo môže poukazovať na neskoršiu snahu účastníkov Tridentu o približovanie autentických latinských textov v národných jazykoch (*Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 70-71*).² Z radu liturgických (sagrálnych) objektov či priestorov boli v nariadeniach vyzdvihnuté cintoríny. Tie museli byť dôkladne ohradené a mali slúžiť výhradne na pochovávanie zosnulých (*Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 69*). Posväcovali sa rovnako ako kostoly či chrámy, vďaka čomu

² Aj keď latinčina ostala liturgickým jazykom aj po Tridentskom koncile (1545 – 1563), už počas jeho prvej etapy (1545 – 1548) prišiel jeden z účastníkov (Tommaso Campeggio, biskup z Feltre) s myšlienkou, aby mohli byť národné jazyky využívané aspoň pri čítaniach zo Svätého Písma (Caban 2007, s. p.).

nadobudli status posvätných liturgických miest. Tam neboli prípustné žiadne hriechy ani profánne činnosti (napr. obchodovanie, praktizovanie remesiel, zábava) (Mihályfi 1937, 222-224). Pri pohrebnej liturgii bolo zdôraznené, aby kňazi odmietali pochovávať kacírov, pohanov, exkomunikovaných (väčšou exkomunikáciou), prekliatych, zosnulých v dôsledku (rytierskych) turnajov, úžerníkov, zbojníkov či lúpežníkov. Bežný laik nemohol byť pochovaný v kostole bez povolenia biskupa, len v tom prípade, ak šlo o významného patróna alebo osobu, ktorá po sebe niečo zanechala na stavbu (správu) kostola (Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 75). V rámci liturgickej disciplinizácie bol vo Vespérme prijatý liturgický kalendár poskytujúci presný obraz o počte (51) a type rozličných sviatkov platných pre Vespérmsku diecézu (pozri prílohu za textom). Popri *sviatkoch Pána* a sviatočných dňoch venovaných Panne Márii, patrónke Uhorska³, bol vymedzený priestor aj pre sviatky mnohých apoštolov, evanjelistov, svätcov, vyznávačov, (proto)mučeníkov a panien. Nechýbali ani sviatky zasvätené biskupom, pápežom či uhorskému panovníkovi Štefanovi I. (1000/1001 – 1038) a Ladislavovi (1077 – 1095) (Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 105-107).

Široký priestor bol v rámci liturgie vyhradený aj pre sviatosťnú disciplinizáciu. Prvou sviatosťou a predpokladom pre prijatie zvyšných bol krst. Farári za jeho vysluhovanie nemohli požadovať žiadne peniaze ani dar. Taktiež nemohli zanechávať bez krstu žiadne dieťa, ktorému hrozilo predčasné úmrtie. Na to mali farárov upozorňovať aj archidiakoni, pričom krst sa nemal odďalovať dlhšie než po dobu ôsmich dní (Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 52-53). Snaha o urýchlenie krstov bola podmienená vysokou detskou úmrtnosťou. Niekedy bol preto krst udelený už do niekoľkých hodín. V prípade zdravých detí sa spravidla počkalo do prvej nedele. Krstilo sa väčšinou ráno. Dôležitý bol výber vhodných krstných rodičov a evidencia krstených (Schustler 1912, 56-58). Krstiť mohol len kňaz alebo biskup. V krajných prípadoch mohli byť platné aj krsty udelené ženami či heretikmi za predpokladu, že sa pri vysluhovaní dodržiavali platné cirkevné predpisy (Mihályfi 1921, 57). Pri problematike krstného kúpeľa a hrozbe opakovania krstu bolo prijaté nasledovné: „(...) *Ak však také okamžité množstvo vody, ako ani vhodná nádoba na tento účel nie sú k dispozícii, aby mohlo byť (dieťa) úplne ponorené, z malej misky alebo inej nádoby sa nejako naleje množstvo vody na hlavu a telo dieťaťa, ktorému sú venované slová (...) Ak je vskutku pochybnosť, že si náhodou krstiaci, ktorého slová sú použité, úplne nepamätá, alebo sa náhodou tí, ktorí boli prítomní, vzájomne búria, potom ten krstí týmito slovami: Ak si pokrstený, neprekrstujem ťa, ak ešte nie si pokrstený, ja ťa krstím v mene Otca i Syna i Ducha Svätého. Amen (...)*“ (Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 53-54).

V nariadení ohľadom birmovania bolo zdôraznené, že túto sviatosť stanovil Ježiš Kristus, ktorý birmoval aj svojich apoštolov. Táto pasáž bola reakciou na učenia niektorých novotárov, ktorí sponchybovali sviatosťný charakter birmovania.⁴ Duchovné príbuzenstvo, ktoré vzniklo pri udelení sviatosti medzi birmovancami a krstnými rodičmi (kmotrami) navzájom, bolo prekážkou k uzavretiu právoplatného manželstva. Prijat' sviatosť birmovania bez predchádzajúceho krstu nebolo možné a taktiež ju nebolo prípustné prijať viackrát než raz (Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 55). Po vkladaní rúk, pomazaní krizmou a príslušných modlitieb biskupa birmovaná osoba prijímala *silu* Ducha Svätého (Pohle – Preuss 1915, 277). Látkou sviatosti bola

³ Uhorsko zasvätil Panne Márii panovník Štefan I. Zmienila sa o tom tzv. *Väčšia svätostefanská legenda*. Kult Panny Márie v priebehu stredoveku so značnou obľubou uctievali napr. predstavitelia Arpádovskej i Anjouovskej dynastie (Zubko 2014, 25).

⁴ Skupiny *albigencov* a *valdencov* popierali, že birmovanie má svoj pôvod v *božskom nariadení*. Martin Luther, Filip Melanchton, Ján Kalvín či iní protestanti namiesto birmovania ustanovili *konfirmáciu* (ceremonia či druh katechizmu), ktorá symbolizovala formu *obnovy prísahy krstného* (Pohle – Preuss 1915, 278-279).

krizma, biskupom vysvätený olej (lisovaný z olív) miešaný s balzomom alebo rastlinnými živcami vybraných drevín (Magyar Katolikus Lexikon s. a., heslo *krizma*). Bez prímiesí sviatosť neprichádzala o patričný účinok a tie boli pridávané len na základe cirkevných nariadení. V prvých storočiach kresťanstva sa pod *krizmou* rozumel iba čistý olej bez prímiesí (Mihályfi 1921, 79-80).

Pri problematike sviatosti pokánia bolo príslušné vesprémske nariadenie inšpirované slovami sv. Ambróza (*okolo 340 – †397). Ten deklaroval, že pri pravom pokání je prítomný *zármuť srdca, ústna spoveď*, úsilie o *zadostučinenie* a snaha opätovne *nezhrešiť* (Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 55-56). Pri pokání spovedník odpúšťal úprimne olutované a vyznané hriechy spovedajúcej sa osobe. Sviatosť stanovil Kristus, ktorý obdaril právomocou odpúšťať hriechy najprv svojich apoštolov. Táto právomoc bola viazaná k rozvahe, keďže kňaz figuroval v úlohe *sudcu*. Vysluhovanie sviatosti bolo v porovnaní so zvyšnými sviatosťami komplikovanejšie. Nestačilo dohliadať len na formu, látku či účinok sviatosti. Spovedník musel dôkladne vyhodnotiť spoveď a lútosť spolu s hriechmi posudzovať individuálne (Mihályfi 1921, 124-125).

Pri okruhu Eucharistie (sviatosti oltárnej) bolo duchovným prízvukované, aby ju brali s vážnosťou a veriacim ju udeľovali vlastnoručne. Musela byť uschovaná na dôstojnom mieste v kostole a pre chorľavých a pútnikov mala byť neustále k dispozícii. Kňaz odetý v superpelícii a štóle ju prinášal na oltár v cibóriu pokrytom bielym plátnom na znamenie zvona a pri svetiacom svetle (horiacich sviečkach) (Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 59-60). V príslušnom vesprémskom nariadení sa nevenovala širšia pozornosť spôsobu vysluhovania Eucharistie veriacim. Platil tradičný (katolícky) úzus pod *spôsobom chleba*. O niekoľko rokov sa na podnet protestantských myšlienok spôsob vysluhovania pod obojakým spôsobom postupne rozširoval už aj v Uhorsku. Laikov a necelebrujúcich duchovných pritom k prijímaniu pod obojakým spôsobom podľa katolíckej cirkvi nezaväzovalo žiadne *božské prikázanie* a Kristus sa prijímal *celý* aj pod *spôsobom chleba*. Poznatok, že Kristus vysluhoval sviatosť oltárnu apoštolom pri poslednej večeri pod *spôsobom chleba* i *vína* ešte automaticky neznamenalo, že tým smeroval rovnaké ustanovenie aj veriacim (Dokumenty Tridentského koncilu 2015, 151-153).

Vo vesprémskom nariadení späť so sviatosťou posledného pomazania boli obsiahnuté slová apoštola Jakuba (*? – †43): „(...) *kto je spomedzi vás slabý, cirkev (mu) privedie kňazov a pomazávajúc ho olejom sa nad ním modlia v mene Pána, a modlitba slabého veriaceho uzdraví, a ak je v hriechoch, odpustíte mu ich. Slabí sú preto navštevovaní a nemocných oddane pomazávajú olejom (...)*“ (Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 61). Pri sviatosti posledného pomazania (pomazania chorých) kňaz pomazával vážne chorú osobu a modlil sa nad ňou. Vďaka tomu sa uzdravila jej duša a v optimálnom prípade i telo. Podľa svedectva evanjelistu Marka (*? – †68) už aj samotní apoštoli vyhánali z ľudí démonov a pomazávali chorých olejom. Apoštol Jakub bol presvedčený o tom, že aj túto sviatosť stanovil Kristus, keďže apoštolov k činnosti pomazávania chorých vyzval práve on. O sviatostnom charaktere posledného pomazania bol presvedčený aj sv. Augustín (*354 – †430), pápež Inocent I. (401 – 417), sv. Atanáz (*296 – †373), sv. Ján Zlatoústý (*okolo 340 až 350 – †407), Origenes (*okolo 184 – †okolo 253) či sv. Hypacius (4. storočie). Látkou sviatosti sa stal olej lisovaný z olív posvätený biskupom. Pri udeľovaní sviatosti bolo dôležité, aby sa pomazávalo olejom vysväteným výhradne na tento účel (*oleum infirmorum*) a nie olejom *katechumenov* alebo *krizmou* (Müller 1928, 7-9; Mihályfi 1921, 275-279).

Pri sviatosti kňazstva (svätenia kňazstva, posvätného stavu) synodálni účastníci akceptovali nasledujúce nariadenie: „*Šiesta sviatosť (je tá), skrz ktorú sa ordinovanému odovzdáva duchovná moc a úrad. Jestvujú teda menovite kňazské svätenia ostiára, lektora, exorcistu, akolytu, subdiakona, diakona a kňaza, ku ktorým kanonisti pripájajú žalmistov k prvému a biskupstvo k poslednému, ktoré oba tiež sami radia k duchovnému stavu. A ustanovuje sa táto sviatosť, pretože v jej prijímaní je posvätná vec, je to odovzdanie milosti, ktorá formuje to, ako sa (ordinovaní) prejavujú (vo svojom úrade). Tie tri posledné a štvrtú menujú biskupi nepochybne posvätnou rozvážnosťou (podľa*

toho), do akej miery (ordinovaní) preukazujú čistotu a zdržanlivosť (...)" (Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 62-63).⁵ Na získanie svätenia, predovšetkým v prípade vyšších svätení, bolo nutné splniť viacero podmienok. Popri morálnych či etických zásluhách a vzornom živote sa prihliadalo aj na legitímny (manželský) pôvod, predpísaný vek či adekvátne vzdelanie. Vo Vespře preto prijali ďalšie nariadenie, ktoré adeptom na svätenie prikazovalo, aby sa aspoň tri dni pred povýšením do príslušného duchovného stupňa ukázali miestnemu biskupovi a skúšajúcim. Tí mali dôkladne preskúšať jeho spôsobilosť a overiť spomínaný vek, mravy či pôvod (Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 83).

V súvislosti so sviatosťou manželstva bolo nariadené, aby sa dôkladne rozlišovalo medzi zásnubami (prísľubom na uzavretie manželstva v budúcnosti) a manželstvom (právoplatným nerozlučným spojením života muža a ženy formou sviatosti). Dievčatá sa mohli v Uhorsku v období konania vesprémskej synody legitímne vydávať ako dvanásťročná a muži ženiť, keď dosiahli štrnásť rok života. Pokrokovou iniciatívou účastníkov vesprémskej synody bol zákaz uzatvárania tajných manželských zväzkov (*matrimonium clandestinum*), keďže ich definitívny zákaz nariadil až Tridentský koncil. Aby sa vo Vespře predchádzalo akýmkoľvek prekážkam pri uzatváraní plánovaných manželstiev, kňazi mali veriacich dopredu informovať o plánovanej akte podľa predpísaného vzoru (ohlášky). Museli vyhlásiť meno ženicha a jeho otca, ako i lokalitu, z ktorej pochádzali. Podobne aj meno nevesty a jej otca a lokalitu, kde bývali. Ak mal niekto námietky, mohol predstúpiť a kňazovi predložiť svoju odôvodnenú námietku (Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 64,68). Sviatosť manželstva sa od ostatných sviatostí odlišovala v tom, že kým forma, látka a účinok zvyšných sviatostí bola stanovená Ježišom Kristom (i keď predobraz niektorých sviatostí je spozorovateľný už aj v textoch Starého zákona), Kristus povýšil v tomto prípade na úroveň sviatosti *manželskú zmluvu*. Jestvujúci *inštitút* s tradíciami a právnym základom. Rozdiel bol aj vo vysluhovaní sviatosti. Prítomnosť kňaza pri uzatváraní manželského aktu bola síce predpísaná cirkvou. Kňaz pri tom ale pôsobil skôr ako *dôveryhodný svedok* vyslaný cirkvou. Muž a žena tým činom sviatosť nielen prijímali, ale si ju aj vzájomne vysluhovali (Mihályfi 1921, 352-353).

Po uvedení jednotlivých sviatostí a pravidiel spätých s ich vysluhovaním bolo akceptované aj nariadenie, ktoré slúžilo na tzv. ochranu sviatostí: „*Nasledovne by ste mali velebiť znalosť, ktorá spočíva v obozretnej ochrane sviatostí. Nepustíte teda žiadnu ženu posluhovať k oltáru alebo siahať na Pánov kalich (...) Nad oltárom nestrpíte umiestnené nič, iba puzdrá, relikvie a tiež kríže, a tu potrebné modlitebné knižky, svietniky a cibóriá pre Pánovo telo. Učebné knižky máte postačujúce. Posvätné nádoby čistíte a utierate vlastnými rukami (...)*" (Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 69).

Obsiahle nariadenia boli vo Vespře akceptované aj v rovine disciplinizácie kléru. Dôraz sa kládol na výzor a odev klerikov, ktorí museli prijať tonzúru a nosiť čo najmenej pruhované či

⁵ *Ostiár* vlastnil kľúče od kostola a ten otváral a zatváral. Dohliadal na jeho vnútro a exteriér a nevpúšťal dovnútra exkomunikované osoby. *Lektor* prednášal čítania a kázal pre ľudí prorocktá. *Exorcista* mal za úlohu ovládať texty exorcizmov a vystieral ruky nad egumenmi a katechumenmi pri exorcíciách. *Akolyta* pripravoval osvetlenie vo svätyniach, prinášal vosk a pripravoval pódium pre sviatosť oltárnu. *Subdiakon* prinášal k oltáru kalich a paténu a poskytoval ich kňazom. Biskupom a kňazom podával vodu k umývaniu rúk. *Diakon* pomáhal kňazom; slúžil pri vysluhovaní sviatostí; staral sa o dary patriace na oltár a kríž a čítal evanjelium či skutky apoštolov. *Kňaz* vysluhoval Eucharistiu; prednášal modlitby a požehnával *Božie dary*. *Biskup* vysväcoval kostoly, pomazával oltáre, posväcoval krizmu, ordinoval adeptov na duchovné svätenia. *Žalmista* sa staral o spevy, požehnanie, chvály, obety či odpovede. Po Tridente sa svätenia delili do dvoch skupín. Medzi menšie svätenia (*ordines minores*) patrili ostiári, lektori, exorcisti a akolyti. Medzi vyššie svätenia (*ordines maiores; ordines sacri*) diakoni, kňazi a biskupi. Úrad subdiakona bol akýmsi medzistupňom, resp. predstupňom k vyšším sväteniam (Rábik 2014, 22-24).

rôznofarebné rúcha (Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 80). Spôsob odievania a vizuálna stránka jedinca v stredoveku i novoveku predstavovali kľúčový odlišovací prvok. Tvar, použitá látka a farba šiat poukazovali na spoločenské postavenie, vek, pohlavie, rodinný stav či príslušnosť k spoločenskej vrstve. Nikto sa nemohol obliekať mimo rámca svojho postavenia (Deák 2014, 150).

Duchovní museli oddane spravovať svoje úrady a benefícií.⁶ Nikto z Vesprémskej diecézy nemohol bez súhlasu biskupa odovzdávať benefícií či kostoly svetským predstaviteľom, v opačnom prípade hrozil trest exkomunikácie. Exkomunikovaní mohli byť aj tí duchovní, ktorí sa vo svojich úradoch a benefíciách neukázali dlhšie než po dobu šesť mesiacov. Predstavitelia Vesprémskej diecézy smeli obsadzovať len také kostoly či benefícií, ktoré sa nachádzali na území diecézy. Kňazi sa museli vyhýbať simónii (kupovaniu cirkevných úradov za peniaze). Úrad zabezpečený formou kúpy nebol platný a hrozila strata benefícia. Cirkevní predstavitelia sa nesmeli zapájať ani do verejných trhov či obchodovania. Pre klerika to bolo nedôstojné, rovnako ako úžera. V nariadeniach padol argument, že kým niektoré osoby úžera obohacuje, iní strácajú svoje majetky. Osoby hromadiace zisk mali byť na základe (biskupského) vyšetrovania obvinené a odsúdené z podvádzania a klamstva. Varovaní boli všetci kazatelia či svedníci, aby sa, rešpektujúc kanonické právo, takýchto aktivít nedopúšťali (Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 73, 82, 85-86, 88-89, 96). Všeobecná vôľa (kresťanskej) cirkvi o elimináciu nekalých finančných praktík bola prejavená napr. už na II. lateránskom koncile (1139) prostredníctvom kánonu 24, ktorý zakazoval požadovať peniaze za krizmu, olej alebo pohreb. Rovnako na III. lateránskom koncile (1179) pomocou kánonu 7, ktorý zakazoval vyberať poplatky za dosadzovanie biskupov, opátov prípadne kňazov do príslušných úradov; pohreby, manželstvá alebo zvyšné sviatosti. Problematike simónie sa napokon podrobne venovali aj účastníci IV. lateránskeho koncilu (1215) v kánonoch 63 až 66 (Schroeder 1937, 211, 221, 288-289).

Osoby vyberajúce poplatky pri prechode cez mosty ich nesmeli požadovať od svetských ani rehoľných klerikov, len v tom prípade, ak bol poplatok späť s dovezeným tovarom alebo bol určený pre synodu či mýtnu stanicu. Kvôli ochudobňovaniu biskupských a kapitulárnych pokladníc bolo prízvukované, aby nikto nezabúdal na splatenie desiatkov. Boli to povinné cirkevné poplatky prameniace v *božskom nariadení*. Ak sa ich plateniu niekto napriek upozorneniam vyhol, mohol byť potrestaný exkomunikáciou. Pri exkomunikácii sa rozlišovali dva typy: väčšia a menšia. Väčšou boli potrestané závažné hriechy a priestupky voči cirkvi. Menšia mala dosah na osoby, ktoré už boli potrestané väčšou exkomunikáciou a napriek tomu sa zúčastnili bohoslužieb alebo prijali nejakú sviatosť. Exkomunikácia bola veľmi vážnym cirkevným trestom, archidiakoni preto museli pozorne sledovať, či exkomunikované osoby náhodou neprijímajú alebo neudeľujú duchovné svätenia (Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 76-77, 84-86).

V rovine morálky, príkladného správania a dodržiavania celibátu bolo klerikom zakázané, aby sa zdržiavali so ženou, ktorá nepreukazovala zdržanlivé správanie alebo s nimi nebola pokrvne príbuzná. Klerik sa musel vyhýbať aj popíjaniu či nedôstojnému vyspevovaniu (Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis 1997, 80, 87-88). Jedna z definícií charakterizovala *celibát* ako večnú pohlavnú zdržanlivosť, ku ktorej viazalo predstaviteľov vyššieho duchovenstva (západnej cirkvi) cirkevné právo. Po prijatí vysviacky sa vyšší duchovný nemohol viac oženiť. Ak by sa nejakým spôsobom pokúsil vstúpiť do manželstva, zväzok by bol neplatný. Ak chcel prijať vysviacku ženatý muž, z manželstva musel vystúpiť, manželku zanechať a odprisať večnú zdržanlivosť on i jeho žena (Zsigovits 1914, 3). Ďalšia definícia opisovala cirkevný *celibát* (*caelebs* = slobodný,

⁶ Benefícium bolo trvalé právo cirkevného predstaviteľa na obsadenie vybraného cirkevného úradu, funkcie či majetku, z čoho vyplývalo aj spravovanie finančného výnosu plynúceho z daného úradu (Magyar Katolikus Lexikon s. a., heslo egyházi javadalom).

bez manželstva) ako neženatost', v ktorej je obsiahnutá aj pohlavná zdržanlivosť. V takomto poňatí *celibát* vylučoval manželský zväzok i všetky pohlavné aktivity. Celibát sa týkal všetkých diakonov, kňazov a biskupov, pričom od II. vatikánskeho koncilu (1962-1965) diakoni tvorili výnimku (za predpokladu, že prijali svätenie ako ženaté osoby v dospelom veku) (Denzler 2000, 15).

Otázka celibátu, pohlavnej zdržanlivosti, mileniek alebo manželiek vyššieho duchovenstva bola preberaná na viacerých stredovekých konciloch. Napr. 3. kánon I. lateránskeho koncilu (1123) zakazoval, aby kňazi, diakoni či subdiakoni udržiavali manželky alebo konkubíny, resp. vo svojich príbytkoch prebývali s osobami ženského pohlavia, ktoré odsudzoval už 3. kánon I. nicejského koncilu z roku 325. Výnimku tak tvorili iba matky, sestry, tety, prípadne ženy, ktoré neboli podozrivé z toho, že by kňaza zviadli. 21 kánon I. lateránskeho koncilu zakazoval, aby vyšší klerici uzatvárali manželstvá a v prípade, že figurovali v manželstve, takýto zväzok mal byť rozpustený. 6. kánon II. lateránskeho koncilu (1139) prikazoval, aby boli tí nositelia vyšších svätení, ktorí mali milenky alebo mali uzatvorené manželstvá, prepustení zo svojich benefícií a úradov. Na to nadväzoval aj 7. kánon identického koncilu, ktorí veriacim nariadil, aby sa nezúčastňovali bohoslužieb, ktoré celebrovali takéto osoby. K pohlavnej zdržanlivosti a disciplíne kléru napokon vyzýval aj 14 kánon IV. lateránskeho koncilu (1215) (Schroeder 1937, 180, 192-193, 200-201, 255-256).

Pri okruhu závetov bolo zdôraznené, aby sa neprávo nadobudnutý majetok po smrti jedinca odovzdal najneskôr do šiestich mesiacov právoplatnému dedičovi. Ak sa tak nestalo, hrozil za to trest exkomunikácie. Pri zostavovaní testamentu bolo dôležité, aby bol podpísaný za asistencie notára alebo kňaza a v prítomnosti minimálne troch svedkov (*Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis* 1997, 91). Závet odzrkadľuje historický prameň, ktorý predstavuje duchovné svedectvo o období, v ktorom vznikol. Závety nebrali do úvahy iba materiálnu stránku alebo pomery, ktoré vyjadroval porúčiteľom. Rovnako odrážali aj náboženskú či duchovnú rovinu. Jediniec vyjadrujúci vlastné svedectvo sa pomocou testamentu pripravoval na život, ktorý ho čakal po smrti, lúčil sa so svojimi rodinnými príslušníkmi a niečo im odkázal. Vyjadril tak túžbu po spásе svojej duše a nekonečnom živote (Nemeš 2009, 151).

Aby mali nariadenia prijaté na vesprémskej diecéznej synode v roku 1515 svoj účinok aj v náboženskej praxi, bolo dôležité, aby sa s nimi oboznámilo čo najviac duchovných. A to nielen prostredníctvom neskoršej tlačenej podoby, ale priamo na synode. Práve preto nebolo ideálne, ak sa na synodu nedostavili všetky pozvané osoby a svoju neprítomnosť nevedeli rozumne zdôvodniť. V dôsledku toho bolo na synode prijaté nariadenie, ktoré všetkým absentérom pod hrozbou exkomunikácie prikazovalo, aby sa do pätnástich dní od konania synody dostavili pred vesprémskeho biskupa Petra Berisla, prípadne generálneho vikára, a predostreli príčinu svojej neprítomnosti. Ak by tak absentéri neučinili, prípadne by voči biskupovi alebo vikárovi postupovali neprimeraným spôsobom, mohli byť opätovne exkomunikovaní.⁷

Vesprémska diecézna synoda z roku 1515 bola spolu so svojimi nariadeniami dôkazom reformných aktivít a teologickej erudovanosti Petra Berisla, ktorý svoje schopnosti zúročil vo viacerých rovinách a ako vesprémsky biskup bol oporou svojej diecézy. V niektorých nariadeniach boli obsiahnuté zmeny, ktoré právoplatne nariadili konciloví otcovia Tridentu skoro o polstoročie neskôr. Prísna disciplinizácia na poli liturgie a morálky klerikov poukazuje na snahu o katolícku sebareformu na území vlastnej diecézy, na ktorú sa niektoré diecézy nezmohli ani po Tridentском koncile. Prijatie nariadení v náboženskej praxi môže byť na základe chýbajúcich prameňov síce otáznе. Synodálne nariadenia však boli právne povinnými a všeobecne platnými normami, ktorých sa musel pridržiavať každý jeden duchovný a veriaci diecézy. Počet i obsahová stránka

⁷ SOLYMOSI 1997, 91; r. 1198-1210.

vesprémských nariadení skrz takúto prizmu preto museli byť prínosné a pre klérus i veriach Vesprémskej diecézy hodnotné a podnetné.

REFERENCES

- Adriányi, Gábor.* 2014. A római katolikus egyház zsinatai. In Balogh, Margit – Varga, Szabolcs – Vértesi, Lázár (eds.). *Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16.–20. században.* Budapest – Pécs, 13-26.
- Borsa, Gedeon.* 1986. Hazai egyházmegyék Mohács előtti nyomtatott zsinati határozatai. In Magyar könyvszemle 102/1, 67-74.
- Caban, Peter.* 2007. Medzi Tridentom a Druhým Vatikánom. In Impulz 3/1, s. p. <http://www.impulzrevue.sk/article.php?181>.
- Constitutiones Synodales Ecclesiae Vesprimiensis.* 1997. In Solymosi, László (ed.). *A veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatai.* Budapest, 43-107.
- Deák, Éva.* 2014. Öltözködés és identitás a 17.-18. századi Erdélyben a viseletsorozatok tükrében. In Korall Társadalomtörténeti Folyóirat 15/55, 150-168.
- Denzler, Georg.* 2000. Dějiny celibátu. Brno.
- Dokumenty Tridentského koncilu.* 2015. Hrdina, Ignác Antonín (ed.). *Dokumenty Tridentského koncilu.* Praha.
- Kubinyi, András.* 1936. Beriszló Péter és Budai szereplése. In Gerevich, László (ed.) *Budapest régiségei. A Budapesti Történeti Múzeum évkönyve XX.* Budapest, 125-136.
- Magyar Katolikus Lexikon.* s. a. Magyar Katolikus Lexikon kísérleti internetes változata. s. l. <http://lexikon.katolikus.hu/>.
- Mihályfi, Ákos.* 1921. Az emberek megszentelése. Egyetemi előadások a lelkipásztorkodástan köréből. Budapest.
- Mihályfi, Ákos.* 1937. Verejné bohoslužby. Katolícka liturgika. I. diel. Banská Bystrica.
- Müller, Lajos.* 1928. Az utolsó kenet. Budapest. http://www.ppek.hu/konyvek/Muller_Lajos_Az_utolso_kenet_1.pdf.
- Nagybakay, Péter.* 1978. Beriszló Péter veszprémi püspök címeres sírköve. In Kralovánszky, Alán – Palágyi, Sylvia (eds.). *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 13. Történelem. Veszprém,* 113-132.
- Nemeš, Jaroslav.* 2009. Testament bratislavského kanonika Gašpara Romera z roku 1517 a jeho ekonomia spásy. In Nemeš, Jaroslav – Papajík, David (eds.). *Ružomberký historický slovník III. Ružomberok,* 150-172.
- Pohle, Joseph – Preuss, Arthur.* 1915. *The Sacraments. A Dogmatic Treatise. Volume I.* St. Louis.
- Rábik, Vladimír.* 2014. *Monumenta Vaticana Slovaciae. Tomus IV. Camera apostolica 1 (Libri formatarum 1425 – 1524).* Trnavae – Romae.
- Schroeder, Henry Joseph.* 1937. *Disciplinary Decrees of the General Councils. Text, translation, and commentary.* St. Louis – London.
- Schustler, Emília.* 1912. *Magyar társadalmi és családi élet 1570–1600-ig.* Budapest.
- Solymosi, László.* 1997. *A veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatai.* Budapest.
- Syn. Vespr. a. MDXV. 1807.* In SZVORÉNYI, Michaelus (ed.). *Synopsis critico-historica decretorum synodalium pro ecclesia hungaro-catholica editorum. Vesprimii,* 191-204.
- Synodus Vesprimiensis Diocesana. 1741.* In Péterffy, Carolus (ed.). *Sacra Concilia Ecclesiae romano-catholicae in Regno Hungariae. Vol. I. Posonii.*
- Zsigovits, Béla.* 1914. *A papi nőtlenység (coelibatus) története Magyarországon.* Budapest.

Zubko, Peter. 2014. Mariánske sviatky latinskej cirkvi s prihliadnutím na územie Slovenska. In Žeňuch, Peter – Zubko, Peter (eds.). Bohorodička v kultúrnych dejinách Slovenska. Bratislava, 22-55.

SUMMARY: THE BISHOP OF VESZPRÉM PÉTER BERISZLÓ AND DIOCESAN SYNOD OF VESZPRÉM IN 1515. Péter Beriszló has distinguished himself through several activities during his church and political career. In his position of Bishop of Veszprém (1512 – 1520) he convened the diocesan synod in Veszprém (1515), where 31 significant regulations were accepted and then published in 1517. From the field of liturgical discipline were adopted regularities related to worship and prayer; liturgical objects (cemeteries); the funeral liturgy and liturgical calendar. However, the focus of regulations was on the sacramental discipline and elaboration of the conditions for the service of the seven sacraments in the form of baptism, confirmation, the sacrament of penance, the Eucharist, the last anointing, the sacrament of priesthood and the sacrament of marriage. For the service of the sacraments, the priest could not demand money, nor gifts; sacraments had to be served with prudence and respect. The children were to be baptized as soon as possible and the Eucharist for the sick or pilgrims should always be present in the churches. In the case of the sacrament of the priesthood, the morals, education, age and legitimate marital origin of the candidates had to be taken into consideration. From the point of view of the sacrament of marriage, care was taken to distinguish between engagement and marriage and secret marriages (*matrimonium clandestinum*) were strictly forbidden. In the sacrament of confirmation and the last anointing, it was important to distinguish between chrism and other holy oils. The priest had to approach the sacrament of penance responsibly. He had to treat the liturgical vessels with respect and keep them clean. In clergy discipline an emphasis was placed on the clothing of the clerics and the wearing of tonsure. Clerics should have avoided simony, they should take care of their offices and benefices, and avoiding trading and participating in secular markets. Tithes were to be paid in full and on time. Two types of excommunications (greater and lesser) were specified. An emphasis was also placed on strict celibacy which was discussed thoroughly and in detail. For testaments, it was important that the inheritances were handed over to the rightful heirs within 6 months. Finally, in order to spread the regulations efficiently, the synod required attendance of all those who were invited to come and the absentees were warned to arrive within 15 days to apologize and explain their absence. In conclusion, the synod was certainly beneficial and rich in its content. It evidenced an effort to improve the condition of the clergy in the field of discipline and morality and it testified to the importance of the unification of worship and liturgical actions.

Mgr. Dávid Jablonský, PhD.
 University of Ss. Cyril and Methodius
 Faculty of Arts
 Department of Historical Sciences and Central European Studies
 Námestie J. Herdu 2
 917 01 Trnava
 Slovakia
 david.jablonsky@ucm.sk

Prílohy/Appendix

Liturgický kalendár prijatý na vesprémskej synode v roku 1515 / Liturgical calendar adopted at the Veszprém synod of 1515

Sviatok	Dátum	Sviatok	Dátum
<i>Obriezka Pána</i>	1. január	<i>Premenenie Pána</i>	6. august
<i>Zjavenie Pána</i>	6. január	<i>Mučeník Vavrinec</i>	10. august
<i>Obrátenie sv. Pavla</i>	25. január	<i>Nanebovzatie Panny Márie</i>	15. august
<i>Očisťovanie Panny Márie</i>	2. február	<i>Kráľ Štefan</i>	20. august
<i>Apoštol Matej</i>	24. február	<i>Apoštol Bartolomej</i>	24. august
<i>Pápež Gregor</i>	12. marec	<i>Biskup a vyznávač Augustín</i>	28. august
<i>Zvestovanie Panny Márie</i>	25. marec	<i>Narodenie Panny Márie</i>	8. september
<i>Biskup a vyznávač Ambróz</i>	4. apríl	<i>Povýšenie svätého Kríža</i>	14. september
<i>Mučeník Juraj</i>	24. apríl	<i>Apoštol a evanjelista Matej</i>	21. september
<i>Evanjelista Marek</i>	25. apríl	<i>Archanjel Michael</i>	29. september
<i>Sviatok zmŕtvychvstania Pána</i>	marec/apríl	<i>Hieronym presbyter</i>	30. september
<i>Nanebovstúpenie Pána</i>	marec/apríl	<i>Lukáš evanjelista</i>	18. október
<i>Turíce</i>	marec/apríl	<i>Apoštol Šimon a Júda</i>	28. október
<i>Sviatok Svätej Trojice</i>	marec/apríl	<i>Sviatok Všetkých svätých</i>	1. november
<i>Najsvätejšie Kristovo Telo</i>	marec/apríl	<i>Biskup a vyznávač Martin</i>	11. november
<i>Filip a Jakub</i>	1. máj	<i>Alžbeta vdova</i>	19. november
<i>Povýšenie svätého Kríža</i>	3. máj	<i>Katarína panna</i>	25. november
<i>Zjavenie sa svätého archanjela Michaela</i>	8. máj	<i>Apoštol Ondrej</i>	30. november
<i>Ján Krstiteľ</i>	24. jún	<i>Vyznávač Mikuláš</i>	6. december
<i>Kráľ Ladislav</i>	27. jún	<i>Počatie Panny Márie</i>	8. december
<i>Apoštol Peter a Pavol</i>	29. jún	<i>Apoštol Tomáš</i>	21. december
<i>Návšteva Panny Márie</i>	2. júl	<i>Narodenie Krista</i>	25. december
<i>Panna Margaréta</i>	13. júl	<i>Protomučeník Štefan</i>	26. december
<i>Mária Magdaléna</i>	22. júl	<i>Apoštol a evanjelista Ján</i>	27. december
<i>Apoštol Jakub</i>	25. júl	<i>Sväté neviniatka</i>	28. december
<i>Anna, matka Márie</i>	26. júl		